

Serdar Şahinkaya

Cumhuriyet'ten Önceki Son Kurucu Kongre

TÜRKİYE
İKTİSAT KONGRESİ

(İzmir, 17 Şubat - 4 Mart 1923)

telgrāfhane
yayınları

Serdar Şahinkaya

1958, İzmir / Eşrefpaşa doğumlu. İlk ve orta tahsilini doğduğu kentte yaptı. 1983-84'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümünü bitirdi. Yüksek lisans çalışmalarını Gazi Üniversitesi'nde tamamladı: 1988'de "Kadrocularda Toplumsal Olaylara Bakış - Devletçilik ve Planlama İlişkisi" başlıklı tezi ile yüksek lisans, 1998'de "Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma Yatırım Bankaları: Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği" başlıklı tezi ile doktora derecelerini aldı.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yarı zamanlı olarak dersler verdi, seminerler yönetti (1993-2017 Şubat).

Türkiye Kalkınma Bankası'ndaki 34 yıllık hizmet süresini çeşitli görevler sonunda Kıdemli İktisatçı Uzman olarak tamamladı ve 16 Nisan 2019 tarihinde emekli oldu.

Başbakan Bülent Ecevit'in 57. Hükümet döneminde (1998-2003) Türkiye Cumhuriyeti hisselerini temsilen KKTC Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu Üyesi, 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer döneminde de (2003 Mart - 2007 Mayıs) T.C. Cumhurbaşkanlığı Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu Üyesi görevlerini sürdürdü.

Serdar Şahinkaya, Mülkiyeliler Birliği, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Türkiye Ekonomi Kurumu, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Çağdaş Gazeteciler Derneği üyesi olup halen 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu'nun koordinatörüdür.

Dr. Şahinkaya'nın 5'i uluslararası, 25'i ulusal olmak üzere 30 Kongre bildirisi, 10 kitabı, 20 kitapta bölüm, 105 makale ve 81 kitap değerlendirme yazısı bulunmaktadır.

İçindekiler

ÖNSÖZ	11
-------------	----

GİRİŞ.....	19
------------	----

I. Bölüm

Dönemin Ön Tarihi ve Devralınan İktisadi Miras - Enkaz ...	23
--	----

I. Reel Kesim Gelişmeleri.....	28
II. Mali Kesim Gelişmeleri	39

II. Bölüm

XX. Yüzyılın Başında İzmir: İktisadi Hayatın Ana Hatları ve "Körfezin Gelinini Ateşin Geline" Çeviren Yangın.....	57
--	----

Körfezin Gelinini Ateşin Geline Çeviren 1922 Büyük İzmir Yangını: Özet Tespitler	67
Peki, İzmir'i Türkler mi Yaktı?	72
O Yalde Yeni Bir Soru Daha Sormalı:	73
Uluslararası Üç Rapor	74
Peki Gerçekte Kim Suçluydu?.....	75

III. Bölüm

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Seyahati: "İzmir Yollarında"	77
--	----

Eskişehir, 15 Ocak 1923	83
İzmit, 18-22 Ocak 1923	84
Bursa, 23 Ocak 1923	91
Alaşehir, Salihli ve Manisa, 25-26 Ocak 1923.....	92
İzmir, 28 Ocak 1923	93
İzmir, 31 Ocak 1923 (Gazetecilerle Hasbihal)	94
İzmir Halkı İle Altı Saat Süren Hasbihal	97
Her Şey Kadının Eseridir.....	97
Gayri Resmî Kadınlar Kongresi	98
Kadının En Büyük Vazifesi.....	99

IV. Bölüm

İktisat Kongresi: Türkiye mi? İzmir mi?	105
Türkiye İktisat Kongresi	105
İzmir, Aynı Zamanda Kurucu Kenttir	107

V. Bölüm

Türkiye İktisat Kongresi'nin Kararlaştırılma Tarihi ya da Kongre, Lozan Konferansı Kesildiği İçin mi Toplandı?	118
Türkiye İktisat Kongresi'nin Toplanma Tarihi	124
Bölüm V- Ek: İktisat Kongresi Öncesinde TBMM'deki Görüşmelerin Tutanakları	126

VI. Bölüm

Türkiye İktisat Kongresi ve Milli Numune Sergisi'ne Doğru	152
Bölüm VI. Ek 1: Heyet-i Faale'nin Türkiye'nin İktisadi Durumunu İnceleyen ve Kongre'nin Ele Alacağı Sorunları Belirten Raporu	172
Bölüm VI. Ek 2: Numune Sergisi	191
Sergi Madalyaları	194
Numune Sergisi İçeriği	195

VII. Bölüm

Kongre'nin Açılışı, Üç Konuşma - İki Siyaset	210
Kongre'deki Salon Düzeni	214
Kongre'deki Davetli Misafirler	216
Kongre Fotoğrafları	219
Kongre'nin Açılışı	221
Üç Konuşma - İki Siyaset	226
Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Konuşması	227
<i>Kılıç - Saban İkilemi</i>	228
<i>Bir Devlet ki...</i>	230
<i>Çalışkanlar Diyarı</i>	232
<i>Yabancı Sermaye - Memleketimizi Artık Esir Ülkesi Yaptırmayız</i>	233
<i>İktisat Programı</i>	234
<i>Sınıflar Meselesi</i>	235
<i>Emek Misak-ı Millî'si</i>	235
<i>Erzurum Kongresi Kadar Önemlidir</i>	237
İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in Konuşmasındaki Kritik Öğeler ...	238
<i>Özgün Model: Karma Ekonomi</i>	240
<i>Sınıf ve Yabancı Sermaye</i>	241
<i>Halk Devleti - Halk Hükümeti</i>	241
<i>Yeni Türkiye</i>	243

Kongre Divan Başkanı Kâzım Karabekir Paşa'nın Açış Konuşması..	244
Bölüm VII- Ek-1. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye İktisat Kongresi'ni Açış Nutku (Tam Metin)	246
Bölüm VII- Ek-2 İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in Kongre Açış Konuşması (Tam Metin)	261
Bölüm VII- Ek-3 Kongre Başkanı ve Manisa Sanayi Murahhası Kâzım Karabekir Paşa Açış Konuşması (Tam Metin)	271

VIII. Bölüm

Kongre'nin Kabul Ettiği Esaslar.....	274
Kongre Kararları: Bir Toplulaştırma	276
Tüccar Grubu Kararları - Analiz.....	278
Tüccar Grubunun Esasları (Tam Metin).....	281
Çiftçi Grubunun Kararları - Analiz.....	300
Çiftçi Grubunun İktisadi Esasları (Tam Metin).....	304
Sanayi Grubunun Kararları - Analiz.....	318
Sanayi Grubunun İktisat Esasları (Tam Metin).....	320
İşçi Grubunun İktisat Esasları - Analiz.....	324
İşçi Grubunun İktisat Esasları (Tam Metin)	326
Misak-1 İktisadi Esasları - Analiz.....	332
Misak-1 İktisadi Esasları (Tam Metin).....	335
Misak-1 İktisadi'ye Dönük Kimi Eleştiriler	337
İfade-i Mahsusa.....	341
Türkiye İktisat Kongresi'nin Yabancı Sermaye Hakkında Hükümete Sunduğu Esaslar (Tam Metin)	342
Kongre Kararları - Dokuz Umde ve Halk Fırkası.....	344

IX. Bölüm

Kongre Genel Kurul Çalışmalarının Sona Erişi, Kimi Değerlendirmeler ve Sonuç Yerine.....	347
Veda Toplantısı	348
Kapanış Konuşmaları.....	349
İşçi Grubu Reisi Aka Gündüz Bey (Kütahya).....	349
Sanayi Grubu Reisi Selâhattin Bey (Ayvalık)	350
Çiftçiler Grubu Reisi Kani Bey (Manisa)	350
Ticaret Grubu Reisi Alâyelizade Mahmut Bey (Gediz)	351
İşçi Kadınlar Murahhası Rukiye Hanım (İzmir)	352
Kongre Divan Başkanı Kâzım Karabekir Paşa (Manisa)	352
Sonuç Yerine.....	357
İktisat Kongresi, Faîdeleri, Neticeleri [İktisat Vekili Mahmut Esat Bey]	359

Kaynakça	364
-----------------------	------------

SÖZLÜK	382
---------------------	------------

ÖNSÖZ

Bilsay KURUÇ

Önemli ve nadir bir kitap karşısındayız. Samimi ve yoğun emekle ortaya çıkmış. Değeri sadece bundan kaynaklanmıyor. Doğru zamanlamayla, Cumhuriyet'in 100. yılında hepimize, doğru bakış, gerçekçi yorum ve buradan kaynaklanacak biçimde, yaşadığımız "tarihi an" dan ileriye bakış için yeniden düşünme kapıları açıyor. Dikkatle tamamını okuyalım.

Şuradan başlayalım: 1923 Şubat'ında İzmir'de toplanmış olan Türkiye İktisat Kongresi üzerine yapılan yorumlar arasında çoğunlukla ön planda yer alan bir çizgi vardır. Buna göre, İzmir Kongresi "eskiden başlamış bir çizgide bir ek kilometre taşı" gibidir. Bir "devamlılığın" yeni bir adımı olmuştur. Şöyle: "Tanzimat'la başlayan 'modernleşme' arzusu Meşrutiyet'le ve onu izleyerek Cumhuriyet'le 'devam' etmiştir." Bu eskiden beri var olan, zaman zaman tazelenen bir yorumdur. Ve muhafazakâr bir çizgiye ait yorumdur. "Modernleşme" tezi bunun muhafazakârlığını örten bir manto gibidir; ama dikkatli bir bakış bu mantoyu çıkarmakta zorlanmaz.

Çünkü, manto esas olarak "modernleşebilen, modernleşebilecek olan Osmanlılık" yorumuna ait olan çizgiyi farklı bir sahne de karşımıza çıkararak örtme çabası oluyor. Cumhuriyet'in getirdiği "büyük nitelik değişikliği"ni, için "özü" nün değiştirilmesi hamlesini görmezden geliyor. O günün (bugünün de!) emper-

yalızminin de tercihi “modernizasyon”la servis edilebilecek bir “yeni Türkiye” imgesidir. Herkesçe kabul görebilir.

Bu görüş sahiplerinden bir bölümü, iş bugüne gelince “Efendim, Cumhuriyet kendi başına bir toplum modeli kurmaya girişmişti. Bu zaten olmazdı. Ama, gerçekçi olalım. Dünya değişti. Şimdi ‘bu dünyaya’ uyum sağlamak lazım!” diyorlar. Yani, “devamlılık” kavramı iş Cumhuriyet’in devamlılığına gelince, yerini çabucak “değişme”ye ve değişerek “bu dünya”ya uyum sağlamaya bırakır! Kısaca, Türkiye’nin kendi başına bir devrim yaparak kendine bir toplum modeli kurma gücü kabul edilemez! Bunu düşünebilmek sözkonusu olmamalıdır. Manto bunu sağlamalıdır.

Bu tablo, bu yıl, Cumhuriyet’in 100. yılında karşılaşılabileceğimiz tablolar içinde de ortaya çıkacaktır. Açık ya da örtülü. Mesele, Türkiye Cumhuriyet’in açtığı kapıdan ilerleyerek kendine olabildiği ölçüde bağımsız, uygar bir toplum modeli kurabilecek midir, meselesidir. 1923’ün İzmir’ine ve 1923’ün tümüne buradan bakabilmeliyiz.

Serdar Şahinkaya’nın bu yeni, ciddi çalışması, ufkumuzu açan belgeleri önümüze seriyor. Eğer 2023’te 1923’le başlayan Cumhuriyet’i, bunun Türklere tarihin nasıl bir ikramı olduğunu düşünme sorumluluğuna sahip isek, bu kitabı belgelerle zenginleşmiş herhangi bir kitap gibi değil, düşünerek okuyalım. 100. yıla layık bir bakışın özünü kitapta keşfetmeye girişelim.

“Türkiye İktisat Kongresi (İzmir, 17 Şubat - 4 Mart 1923)”ni didik didik edersek ve buna Mustafa Kemal’in gözleriyle bakmaya çalışırsak şunu göreceğiz: “İzmir Kongresi” (“İzmir” diyelim) Cumhuriyet devriminin kurgusu içinde yer almış olduğu için önemlidir. Bir iktisat kongresi olduğu için değil. Daha açık söylersek, 9 Eylül 1922’den 29 Ekim 1923’e kadar sürecek olan, ayrı bir tarihi değere sahip “Mustafa Kemal Yılı”, yani “Devrim Yılı” içinde yer aldığı için! Bu “İzmir”e bir “iktisat toplantısı”nın hayli ötesinde değer kazandırıyor.

Nasıl “Lozan” bir “dışişleri görüşmeleri”nin çok ötesinde, yamsalsal değere sahipse, “İzmir” de bir devrimci adımlar zincirinin vazgeçilmez halkası olmuştur. Bu zincirden çıkarılıp “ayrı bir muamele” ile ele alınırsa işin özü kaybolur. Görebiliriz. Çünkü,

Mustafa Kemal'in de vurguladığı gibi, 1923'ten sonra ekonomi ancak geçmişin yapılarından koparılarak, siyasal devrimle yeniden inşa edilebilecektir. Birdenbire değil, uygun zamanlama ile.

İşin esası devrim sürecidir. Burada öncelik siyasal boyuttur. "İzmir" bu boyutun içinde taşıdığı önem derecesinde önemlidir. 1923 yılı için önemlidir. Bir başka yıl için (daha sonra) önemli olmamıştır. 100. yılda bunu bilmemiz gerekiyor. 1923'ün hemen her şeyi Cumhuriyet'i kuran siyasal süreçler içinde taşıdıkları ağırlıklarla önemli olmuştur. "İzmir" den hemen sonra, Mustafa Kemal'in 1922 sonlarında vurgulamaya başladığı şekilde, gelecek olan Cumhuriyet'in "Parti" sini kurma noktasına erişilecektir... Lozan'dan ve 29 Ekim'den sonra, 1920'lerde yeni devleti, yeni siyasal süreçlerle "Parti" kuracaktır. 1920'lerle aşağı yukarı tamamlanan o aşamadan sonra, 1931'de ("altı ok" ile) devrim süreci toplum için pratik, siyasal düzlemine otururken, Cumhuriyet'in ekonomi boyutu, ilginçtir, kapitalizmin dünyadaki büyük çöküşü ile eşzamanlı olarak inşa edilmeye başlanacaktır. *Ekonomi boyutu, yani, üretim süreçlerinin plan aklı ile örgütlenebilme aşaması*. Bunun ağırlık merkezi sanayi hareketidir. 1930'ların sanayi hareketinden geriye doğru dönüp bakılarak 1923'ün "İzmir"inin taşıdığı içerik tartılabilir mi? Tartıda ne gelir? Bunu değerlendirmek okura kalıyor.

Devrim sürecinin siyasal boyutu üzerinde "İzmir" e iki yönüyle bakılabilir. Birincisi, içeride iktidarı kurma meselesidir. Siyasal iktidarın zemininde 1920'den sonra TBMM vardı. Buraya "kongreler" den gelmişti. 1923'ün "İzmir" i için çağrılan ve gelenler ise "mesleki temsil" esasına göre bir iktisat ("sivil toplum") tablosu oluşturuyorlardı, denilebilir. Yeni fotoğrafta, Mustafa Kemal'in 1919'dan başlayarak yürüttüğü devrim süreci içinde, "İzmir" de yepyeni bir "kongre" toplanmış oluyordu. Siyasal iktidar için yeni bir boyut. "İzmir" in, 1919'un kongrelerinden ve TBMM'den farklı, devrim sürecine yeni, ek bir "meşruiyet" kazandıran boyutu. Bu yeni siyasal meşruiyeti Mustafa Kemal, Serdar Şahinkaya'nın isabetle vurguladığı gibi, 14 Ocak'ta Batı Anadolu'da (yani, Milli Mücadele'nin henüz belleklerdeki savaş alanlarında) kurulacak yeni devletin varlık nedenlerini anlatarak yaptığı siya-

sal “turlar”la inşa etmeye başlamıştı. “İzmir”e, arkasında halk katında sahip olduğu bu yeni siyasal meşruiyet desteğini de alarak geldi. Devrim sürecinin bir yeni adımı olarak, 14 Ocak’ta başlayan bu siyasal kampanyayı, onun halk desteğini görmez ve “İzmir”e bağlayamazsak o “Kongre”nin devrim sürecindeki asıl yerini tam kavrayamayız.

Siyasal boyutta “İzmir”in ikinci yönü, Milli Mücadele’nin dış cephesidir. O cephe Lozan’da kurulmuştur. Ve devam ediyor. Karşımızdakiler (kısaca, emperyalizm) Türkiye’de artık Ankara’dan başka siyasal meşruiyet sahibi (isterseniz, “muhatap” diyelim) bulamıyorlar. İşbirliği yaptıkları saltanat zaten bir “Meclis”e sahip değildi ve Padişah’ın kaçıışı ile “muhatap”lığı da tümüyle sona ermişti. İçeride, TBMM’de muhalefet olarak görülen çevrenin siyasal takati ise Mustafa Kemal’i durdurabilmek için pek yetersizdi. Buna teşebbüs ediliyor, ama hafif kalıyordu. Şahinkaya’nın kayda aldığı bir renkli örnek (TBMM’de Ali Şükrü Bey’in “İzmir’de iktisat kongresi toplamak gereksizdir!” iddiasıyla yaptığı konuşmalar ve bunların hafifliğini sergileyen İktisat Vekili Mahmut Esat Bey’in yanıtları) tabloyu gösteriyor. Dış cephe 24 Temmuz 1923’te Lozan’da, Ankara’dan ilerleyen devrim sürecinin (bunun nereye varacağını henüz öngöremeden) siyasal meşruiyetine “Evet” demek zorunda kalmıştır. Siyasal meşruiyetin dış cephesi o tarihte böylece kapanmıştır. (Türkiye’deki karşıdevrim çevreleri ise bunu kuralamaktan hiç vazgeçmezler!)

İlginç ve sonraki yıllarda örneklerini artıracak olan bir girişim, “İzmir”de dört mesleki temsil grubundan ikisi olan sanayici ve tüccarların (ötekiler çiftçi ve amele grupları) Kongre’ye başkanlık yapması için Kâzım Karabekir’e teklif götürmeleri ve Paşa’nın bunu memnuniyetle kabulüdür. Gerçekçi bir göz, burada henüz ergenliğe geçmekte olan sermaye sınıfının siyasal duyurgalarının ekonomik kapasitesinin (ekonomik yetersizliğinin de diyebiliriz) çok ötesinde gelişmiş olduğunu görecektir. Sermayenin iki kolu olan sanayi ve ticaret kendilerinin dışında ivme kazanan devrim sürecini okuma yeteneğine sahiptir. Savunma pozisyonu almak da diyebiliriz, gelişmelerin direksiyonuna sahip olabilmek de diyebiliriz, sınıfsal refleksleriyle adam seçeceklerdir. (Henüz

partileşme meselesini tartışmıyorlar. İttihat ve Terakki deneyimi bitmiştir. “Adam” arayacaklardır.) Bilemiyoruz, ama Karabekir’e “Paşam, başımıza sen geç!” demiş olmaları uzak bir olasılık sayılmaz. Sonraki yıllarda Karabekir’in, aynı çevrelerin desteğiyle başını çektiği “Terakkiperver Fırka” deneyimi düşünüldünce, 1923’te “İzmir”de, Mustafa Kemal’in yürüttüğü devrim süreci yerine, “içeride” uslu ve Osmanlılığın çizgisini pek bozmadan sürdürebilecek bir modelin sermaye tarafından aranmakta olduğu da bir kenara yazılabilir.

Devrim sürecinin hedefe koyduğu yeni, Cumhuriyet’in Türkiye’si ile bundan uzak kalacak olan bir “uslu Türkiye” modeli böylece “İzmir”de berraklaşmaya başlıyor. Serdar Şahinkaya’nın isabetle sergilediği gibi, Kongre’de Mustafa Kemal’in ve Mahmut Esat Bey’in yaptığı konuşmalarla, Kongre başkanı Karabekir’in konuşması tümüyle farklı dünyalara aittir. Mustafa Kemal’in Kongre’yi açış konuşması her sözcüğü ile 100 yıl sonra da devrimci değerinden bir şey eksilmemiş belgedir. Şahinkaya’nın kitabını ele alınca önce bu konuşmayı okumak, sonra kitap üzerinde çalışmak lazım. Karabekir’in belki de hiç benimsemeyeceği biçimde, Mustafa Kemal’in Osmanlılığın eleştirisini onun “fütuhatchılık” siyasetini yüzyıllarca sürdürerek yarattığı insan zayıfatı ve yoksullaştırma, bilgisizleştirme üzerine kurgulaması, eleştiri oklarını en “şanlı” padişahlara yöneltmesi, “unsuru asli” olarak vurguladığı insanlarımızın böylece kuşaklar boyu üreticilikten uzak kalmasıyla 1923’ün hazin ekonomi ve toplum manzarasına gelinmiş olduğu gerçeği, o güne kadar bu berraklıkla ortaya konulmamıştı. Mahmut Esat Bey, o konuşmanın çizgisini daha da keskinleştirerek ve heyecanla “Halkçı Türkiye”nin ekonomide nasıl bir portreye sahip olacağını sunan canlı bir konuşma yapıyor. Karabekir’in konuşması ise bir çeşit “Osmanlılığın devamı” çizgisidir. Bu o günlerde sermayenin de çizgisi midir? Bunun yanıtı için okuyucu, Şahinkaya’nın sunduğu belgelere yönelmelidir. Sanayici ve tüccarın taleplerini “Tamam mı, Osmanlı’ya devam mı?”yı sorarak elden geçirmelidir. Gözden kaçırmamak gerekiyor ki, Kongre’nin kapanışında sanayi ve ticaretin sözcüleri Karabekir’e (sadece ona) şükran ve saygı ifade etmişlerdir. Mus-

tafa Kemal'e (sadece ona) teşekkür ise "İşçi Kadınlar Murahhası Rukiye Hanım" dan gelecektir. Emekçilerin ve özellikle kadınların kendine has sezgileriyle, gelmekte olan Cumhuriyet'in "unsuru asli"si olduklarını göstermiyor mu?

Bugün, 2023'te, Cumhuriyet'in 100. Yılında çeşitli görüşler, niyetler sergilenecektir. "İzmir"le başlayacaktır. Bu bakımdan, Serdar Şahinkaya'nın nadir değer taşıyan çalışmasına hakkını vermek lazım. 100. Yıla bakan bütünlüğü içinde Cumhuriyet'i ve "İzmir"i doğru kavrayabilmenin kılavuzudur. Çeşitli görüşler, niyetler arasında bilinenler de olacaktır, bu özel yılı kendine hedef yapmak isteyen karşıdevriminkiler de. Bilinenlerin en çok rastlananlarından birine başlangıçta değinmişim: Cumhuriyet'e geri kalmışlığın eskiden beri filizlenmekte olan "modernizasyon arzusu" diye bakan, bununla yetinen görüş. Bu her niyete hizmet edebilen kıvamdadır. Fazla düşünme zahmetine katlanamayanlara kolay servis edilir.

Başka bir görüşü keskin "sol" ile bunun tam karşıtı denilebilecek bir "sağ" paylaşırlar. Kolaylığı tercih eden "ılımlı"lar da kabul gösterirler. Bu, "İzmir"in, Mustafa Kemal'in emperyalizme ödün vermek ve yabancı sermayeyi davet etmek için düzenlediği bir "işaret toplantısı"ndan ibaret olduğu iddiasıdır. Bilenler bilir, bilmeyenlerin de öğrenmesi gerekir: 1920'nin güz aylarına geldiği zaman Rusya'da üç yıl sürmüş olan iç savaş Kızıl Ordu'nun kesin zaferiyle sonuçlanmış, emperyalizmin desteğinde örgütlenen Beyaz Ordular'ın komutanları ya ölmüş ya da kaçmışlardı. Fakat, ülke bir yıkım ve yoksulluk manzarası halinde idi. O aylarda Lenin, bazı Amerikalılarla da görüştüğünden sonra, bir yabancı sermaye politikası başlangıcı olmak üzere bir "İmtiyazlar Kararnamesi" hazırlattı. Kararname Rusya ekonomisinin yabancı şirketlerin ülkedeki doğal kaynakları keşfetmesi ve geliştirmesiyle hızla kalkınacağını vurguluyordu. Dünya sermayesine Sibiryada, Avrupa Rusya'sının kuzey ve güneyinde madencilik, orman ve tarım alanlarında 72 kalemde ayrı ayrı sayılan imtiyazlar sunuyordu. Hedef, Rusya'nın dünya ekonomisi içinde yer alması olarak vurgulanıyordu. Lenin, bununla ilgili olarak kendisini ziyaret edenlere de açıkça söylüyordu: "23 Kasım kararnamesini

okursanız, dünya ekonomisinin önemi nasıl vurgulanıyor, göreceksiniz. Dünya ekonomisinin toparlanması için Rusya'nın hammadde kaynakları gereklidir. Biz dünya ekonomisine katkı yapmak istiyoruz" diyordu.

Bunu niçin belirtiyorum? Mustafa Kemal'e "İzmir" için yabancı sermaye ve emperyalizm elbisesi giydirme alışkanlığıyla yaklaşan "sağ" ve "ılımlı" çevrelerin bilgisi için. Keskin "sol" da ise, Lenin'in yerli yerinde deyişiyle, "çocukluk hastalığı"nın tedavisi bulunamamıştır! Ödün vermenin hiçbir koşulda kabul edilemeyeceği saplantısı, bu hastalığın belli başlı semptomudur.

Günümüz "sağ"ının "İzmir"e yaklaşımı, Cumhuriyet için düşündükleri ne ise onun bir aynası olacaktır. Osmanlılık, Osmanlılıkla "başlayan modernizasyon" ve bunun sürekliliği "bilimsel kapaklar" içinde servis edilebilir. "İzmir" in bundan ibaret olduğu ve Karabekir'in öncülüğü ile fevkalade başarılı bir kongre yapıldığı, ancak ne yazık ki sonraki yıllarda Karabekir'in Ahmet Hamdi'ye (Başar) dikte ettiği "Kongre sonuçları"nın gereği gibi uygulanmadığı dahi öne sürülebilir. Hatta bunlara inananlar da olabilir!

Kılavuz, Serdar Şahinkaya'nın büyük emeğinin ürünü olan kitaptır. Okuyucu, eminim kendisine şükran duyacaktır. Ve aydınlanacaktır.

GİRİŞ

Cumhurun topyekûn o günün ve bugünün de devlerine karşı verdiği olağanüstü Kurtuluş Savaşı'nın üzerinden sadece beş ay geçmişti.

Takvimler 9 Eylül 1922'yi gösterirken Milli Mücadele, yoksulların zaferiyle sonuçlanmıştı.

Emperyalist çıkarların keşiştiği bu coğrafyada yarı sömürge bir imparatorluk ekonomisinin iktisadi mirası oldukça ağırdı. Âdeta bir enkazdı.

Bozkırın ortasındaki Ankara'da kurulacak olan Cumhuriyet için hummalı çalışmaların bir bölümü de yeni bir ulus devletinin taşıyıcı kolonları üzerine idi. Dönemin üretici ve yaratıcı güçlerinin artık sahne alma zamanı gelmişti.

Otuzlu yaşların başındaki genç İktisat Vekili Mahmut Esat Bey (Bozkurt), bu sahneye ilişkin ilk düzenlemelerini Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya anlatmış ve olumlu cevabı da almıştı.

Üretici ve yaratıcı güçlerin sahnesi, üzerinde hâlâ büyük yangının dumanlarının dolaştığı, kadim şehir İzmir'de kuruldu. İklim ve ulaşım koşullarındaki güçlükler nedeniyle birkaç gün gecikse de 17 Şubat 1923'te Cumhuriyet'ten önceki son kurucu kongre olan Türkiye İktisat Kongresi, İzmir'de toplandı.

On altı takvim günü boyunca Kongre'de; işçiler, sanayiciler, çiftçiler ve tüccarlar, yani dört sosyal katman, 500'ü aşkın kadın ve 3000 izleyici ile canlı tartışmalar yaşandı. Kongre mesaisi boyunca 302 adet iktisadi esas karar altına aldı.

XX. yüzyılın başında Milli Mücadele'den daha yeni çıkmış bir yoksul köylüler ülkesinde böyle bir kongreyi ve kararlarının öne-

mini günümüz Türkiye'sinde çok daha iyi anlamalı, kavramalı, anlatmalı ve hakikate eğip bükmeden saygı duymalıyız.

Daha iki yıl önce, yani 21 Mart 1921'de kuzey komşumuz Sovyetler Birliği'nde Lenin tarafından açıklanan NEP (*New Economic Policy*) *Yeni Ekonomi Politikası* nasıl Rus ekonomisini çöküşten kurtarmak üzere tasarlandı ise; iki yıl sonra Türkiye İktisat Kongresi kararları da kurulacak Cumhuriyet'in iktisadi modelini oluşturacaktı.

Zaman, bu toprakların çocukları için ayrıca gerçekçilik zamanı idi. Kongre'den sadece 34 gün sonra, 8 Nisan 1923'te, Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre kararlarından süzerek açıkladığı *Dokuz Umde Bildirisi* ile Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, *Halk Fırkası*'na dönüşecek, o fırka da yaklaşık altı ay sonra Cumhuriyet'i ilan edecekti.

On üç yıllık bir okuma, anlama ve anlatma sürecinden sonra oluşan bu kitap, dokuz bölüm olarak tasarlandı.

Kurulacak Cumhuriyet'in, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralacağı iktisadi miras ilk bölümü oluştururken; ikinci bölüm, bu "iktisadi yapı" içerisinde İzmir ve ekonomisi üzerine kurgulandı.

Bölüm III; Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Seyahati: "İzmir Yollarında" başlığını taşıyor. 14 Ocak 1923'te Ankara'dan başlayan seyahat boyunca Gazi, verdiği demeçler ve yaptığı konuşmalarla Lozan görüşmelerindeki gelişmeler hakkında yerli ve yabancı basını bilgilendirdi. Ayrıca İmparatorluk zamanının fetih ve fütuhata dayanan toplumsal özgüvenini, üretime dayalı bir özgüvene dönüştürmek için ciddi çaba sarf etti. Kurulacak halk devletinin bir iktisat devleti olacağını ve bu devleti de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde halk tarafından seçilmiş vekillerden oluşan hükümetin yöneteceğini kitlelere anlattı. Ve İzmir'de toplanacak olan Türkiye İktisat Kongresi hakkında toplumu bilgilendirdi, hazırladı.

Diğer beş bölüm Kongre ile doğrudan ilgili meselelere dairdir:

Bölüm IV: İktisat Kongresi: Türkiye mi, İzmir mi?

Bölüm V: Türkiye İktisat Kongresi'nin Kararlaştırılma Tarihi ya da Kongre, Lozan Konferansı Kesildiği İçin mi Toplandı?

Bölüm VI: Türkiye İktisat Kongresi ve Milli Numune Sergisi'ne Doğru...

Bölüm VII: Kongre'nin Açılışı, Üç Konuşma - İki Siyaset

Bölüm VIII: Kongre'nin Kabul Ettiği Esaslar

Son bölüm olan Bölüm IX'da Kongre Genel Kurul Çalışmalarının Sona Erişi, Kimi Değerlendirmeler ve Sonuç Yerine biçimindedir.

Biraz önce bu kitabın on üç yıllık bir emek ürünü olduğunu not etmiştim. Bu süreçte emeği geçen çok dostum, hocam oldu. Hatırladıklarımı belirtmek isterim. Umarım unuttuklarım olmaz ya da unuttuklarım beni bağışlarlar.

Kullandığım Osmanlıca metinlerin günümüz Türkçesine sorsuz çevrilmesindeki inanılmaz katkıları ile ODTÜ Tarih Bölümünden *Canan Halaçoğlu* Hocama, İzmir APİKAM (Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi)'dan *Selin Ezel Çakar*'a teşekkür ederim.

Elektronik arşivlere ulaşmakta çektiğim acemilikleri gece gündüz destekleriyle gideren, yol gösteren, Mülkiye'den sınıf arkadaşım sevgili *Esra Danacıoğlu Tamur* ve APİKAM'dan *Asil Kaya*'ya; kimi makale kopyalarına ulaşmamda sağladıkları lojistik destekler için *Coşkun Küçüközmen*, *Mehmet Ö. Alkan* ve Mülkiye'nin pıriltılı öğretim üyelerinden *Ozan Zengin* hocalarıma da şükranlarımı sunuyorum.

Türkiye İktisat Kongresi ile ilgili görsel malzeme desteğini cömertçe takdim eden İzmir Atatürk Lisesi'nden ağabeyim, değerli üstadım *Ahmet Gürel*'e; Ankara Bahçelievler'de benim her türlü kopyalama, tarama, çıktı işlerime büyük bir titizlikle destek olan Seray Kırtasiye'nin sahipleri *Tuana* ve *Erdinç Seray* dostlarıma da teşekkür ederim.

Kitabı zenginleştiren görsel malzemelerden, üretici güçlerin amblemleriyle, Milli Numune Sergisi mükâfat madalyalarının birebir dijital çizimlerini yeniden yapan; Gazi Paşa'nın Batı Anadolu Seyahati haritasını dijital ortamda oluşturan Mülkiyeli gra-

fik sanatçısı sevgili dostum *İbrahim K. Dinç'e* emekleri için sonsuz teşekkürler.

Tabii ki en büyük teşekkür *Bilsay Kuruç* Hocama. Hem yıllardır benim akademik dünyada büyük destekçim ve hem kitaplaştırılan bu malzemenin fikir babası oldu hem de emeğini esirgmeden baştan sona okuyup bir de önsöz yazarak bu kitabı taçlandırdı. Kendisine minnet ve şükranlarımı takdim ediyorum.

Her bulduğum bilgi ve belgenin peşinden giderken günlük hayattaki iskalamalarımı katlanarak benim gibi huysuz bir adamı hayat arkadaşı seçen (*ve bunu hâlâ sürdüren*) sevgili karım *Selcan Şahinkaya'*nın katkıları ve verdiği huzur olmasaydı bu yükün altından kalkamazdım. Her daim var olsun.

Giderek derinleşen iktisadi kriz konjonktüründe yazdıklarımı kitaplaştırmayı üstlenen sevgili *Taylan Özbay* ve *Telgrafhane* emekçilerine özel bir teşekkür borçluyum.

Umarım ki, Türkiye İktisat Kongresi'nin 100. yılına yetiştirdiğim bu kitap, konu ile ilgilenecek meraklıların hakikati anlamlarına yardımcı olacak ve alanında ciddi bir boşluğu giderecektir.

Doğal olarak tüm eksiklik ve yanlışlardan sadece ben sorumluyum.

Serdar Şahinkaya
Ankara, Bahçelievler
Ocak 2023

I. Bölüm

Dönemin Ön Tarihi ve Devralınan İktisadi Miras - Enkaz¹

“Dönemin Ön Tarihi ve Devralınan İktisadi Miras - Enkaz” başlıklı bu bölümün yazılmasında esas amaç; Osmanlı İmparatorluğu’nun tarih sahnesinden çekilmesinin nedenlerinin sadece siyasi-politik değil, bir o kadar da iktisadi olduğunu okuyucuya hatırlatmak, kof ecdat güzellemelerine karşı zihinleri dinç tutmak ve bir anlamda da tahkim etmektir.

İmparatorluğun iktisadi yapısı iki ana eksende özetlenecektir: i) reel kesim; ii) mali kesim gelişmeleri.

Kronolojik zaman dilimi anlamında değil ama *tarihsel* zaman dilimi anlamında alındığında *uzun on dokuzuncu yüzyılı²”-ikili devrim*” ile nitelemek olanaklı ve gerçekçi görünür; bir yanda 1789 Fransız Siyasi Devrimi (İhtilal-i Kebir); diğer yanda kabaca 1780’lerde İngiltere’de başladığı kabul edilen Sanayi Devrimi. Bu iki devrim bir arada, bazen doğrudan bazen de dolaylı bir biçimde, ama kesin olarak birbirlerini etkilemek suretiyle

1 Bu bölümün yazılmasında geniş ölçüde; Serdar Şahinkaya (1999). *Sanayileşme Süreçleri ve Kalkınma Yatırım Bankaları: Teorik Bir Çerçeve ve Türkiye Örneği*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları. No:23. Tezler Dizisi No:7 Ankara ve Serdar Şahinkaya (2009). *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*. ODTÜ Yayıncılık. 2. Basım. Kasım. Ankara’dan yararlanılmıştır.

2 Recep Boztemur (2001). “Avrupa’nın Uzun Ondokuzuncu Yüzyılı”. *Doğu-Batı*. S 4. s.53-68. Ankara.